Szolgáltatások igénybevétele a hajdúsági családi gazdaságokban

NAGYNÉ DEMETER DÓRA – KONCZ GÁBOR

Kulcsszavak: családi gazdaságok, vidékfejlesztés, termelői és üzleti szolgáltatások, szaktanácsadás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A családi gazdaságok szolgáltatásokat igénybe vevő és szolgáltatást nyújtó egységként is szerepelhetnek, bérmunkát vesznek igénybe a növénytermelésben (szántás, betakarítás stb.), vagy maguk is nyújtanak szolgáltatásként gépi munkákat. A termelésben nyújtott szolgáltatások kézenfekvőnek tűnnek az erőforrások jobb kihasználása érdekében, de a gazdaságok többsége önellátásra törekszik, s körükben alacsony az együttműködési hajlam. Az üzleti szolgáltatások közül – a gazdálkodók esetében – a szaktanácsadásban a pályázati, jogi és adminisztrációs tanácsadás iránt jelentős az igény.

A melléktevékenységeket nem tartják jövedelmezőnek a gazdálkodók. A jövőben tehát célszerű újragondolni a vidéki életformához kapcsolható melléktevékenységek körét. Az eddigiekben preferált falusi turizmus, kézművesség nem életképes a vizsgált régióban. A kereskedelemmel és szolgáltatásokkal összefüggő tevékenységek járható utat jelenthetnek.

BEVEZETÉS

Az utóbbi két évtizedben a *szolgáltató szektor* bővült a leggyorsabban a magyarországi nemzetgazdaságban, s vált mind gazdasági teljesítménye, mind foglalkoztatásban betöltött szerepe alapján a legjelentősebbé. A szolgáltatások meghatározóbb szerepet kaphatnak a *vidékfejlesztésben* is (*Koncz – Nagyné, 2010*).

A szolgáltató ágazatok meghatározó tereinek ugyan egyértelműen a városok tekinthetők, de a vidéki települések többsége is rendelkezik *alapszolgáltatásokkal*. Jelentős gond azonban a vidéki kistérségek többségében a vállalkozásokat segítő *üzleti szolgáltatások hiánya*, amelyek a versenyképesség javításában, a piaci alkalmazkodásban tudás- és információközvetítő szerepük révén kulcsszerepet töltenek be.

A szolgáltatás olyan *gyűjtőfogalom*, amit rendkívül polarizált struktúra és sokszínűség jellemez. A szolgáltatások közé sorolt tevékenységek közös vonása, hogy indirekt kapcsolatban állnak az anyagi termelés folyamatával, a szükségleteket jellemzően a fogyasztóval közvetlenül elégítik ki, s általában nem öltenek anyagi-tárgyi formát, hanem a gazdasági egységek, objektumok, személyek állapotának hasznos megváltoztatásában, illetve megőrzésében nyilvánulnak meg.

A mezőgazdasági vállalkozók által igénybe vett szolgáltatások köre alapvetően két csoportra osztható: egyrészt a vállalkozások számára tevékenységi körüktől függetlenül fontos, másrészt kifejezetten a termeléshez kapcsolódó szolgáltatásokra. Az első csoportba olyan gazdasági szolgáltatások tartoznak, amelyek a *Központi Statisztikai Hivatal* által összeállított *Szolgáltatások Jegyzékének* „K” fejezetében szerepelnek „*Ingatlan-*

ügyletek, gazdasági szolgáltatás" címszó alatt, mint a különböző termelési eszközök kölcsönzése, a számítástechnikai tevékenységek, kutatás-fejlesztés, jogi és számviteli szolgáltatások, üzletviteli tanácsadás és további szakértői tevékenységek. A kifejezetten mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó szolgáltatások a Szolgáltatások Jegyzékének „A" pontjában szerepelnek, s a részfolyamatok igen széles körére terjednek ki, mindazokra, amelyeket megbízásban végeznek a szolgáltatók bérmunkában.

A vizsgálatunk célterülete Hajdú-Bihar megye, ahol a mezőgazdaságra vonatkozó *bruttó hozzáadott érték* tendenciaszerű csökkenést mutat, ám szerepe a régió gazdaságában relatíve még mindig jelentős. Annak ellenére, hogy a mezőgazdasági vállalkozások száma országos átlagot meghaladó, s az ezredfordulót követően több mint háromszorosára növekedett a befektetési kedv az agrárgazdaságban, a *mezőgazdasági jellegű beruházások* a megyében nem érik el az öt százalékot (*Nagyné, 2009b*).

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

Tanulmányunkban a *Hajdú-Bihar megyében működő családi gazdaságok szolgáltatásigényét* elemeztük vélemény- és reagálásvizsgálatok alapján. A rendszeresen igénybe vett szolgáltatások mellett rákérdeztünk arra is, hogy melyek azok a szolgáltatások, amelyeket igényelnének, de a környező településeken nem érhetők el, illetve melyek azok a tevékenységek, amelyeket kénytelenek voltak saját gazdaságukban kiváltani. Emellett kiegészítésképpen kitértünk a családi gazdaságok által nyújtott szolgáltatások körére is, mivel a helyi gazdaságfejlesztés szempontjai alapján fontos, hogy a szolgáltatási igényeket minél nagyobb arányban az adott térségen belüliek végezzék.

Vizsgálatunkban elsősorban a növénytermeléshez kapcsolódó szolgáltató tevékenységek közül azokkal foglalkoztunk, amelyeket a gazdálkodók szélesebb körben vehetnek igénybe bérmunka formájában (pl. talaj-előkészítés, növényvédelem, betakarítás stb.), s amely területeken a gazdálkodók maguk is szolgáltatóként léphetnek fel. Vizsgáltuk azokat a gazdasági és elosztó szolgáltatásokat, amelyek rendszeres használata a családi gazdaságok esetében is nagy valószínűséggel felmerülhet, mint a pénzügyi, jogi és adminisztratív szolgáltatások, szaktanácsadás, pályázatírás, valamint szállítás és raktározás.

Vizsgálatunkban a társadalomtudományi kutatásokban igen gyakran alkalmazott *kérdőívezést* végeztünk. A módszer számos előnnyel rendelkezik: relatíve gyors, különösen alkalmas nagy sokaságok leíró vizsgálatára, a kérdőívekből nyert adatokból egyszerűen végezhetők másodlagos elemzések. A *másodlagos elemzéseket* a vizsgálati minta alapvető jellemzőit értékelő, számszerűsítő egyszerű statisztikai vizsgálatok után végeztük el. Az általunk is alkalmazott leíró statisztikai módszer a *gyakoriságvizsgálat*, amelyben a változók relatív és kumulatív eloszlását elemeztük és ábrázoltuk egy adott kérdéskörön belül. A többszörös válaszadások esetében az elemzést gyakorisági és kereszttáblázatok létrehozásával végeztük el, az általunk előre definiált többszörös válaszadások csoportjai, szettjei alapján.

Családi gazdaságként azokat vizsgáltuk, amelyek döntően a családi munkaerőre alapozva, fő- vagy mellékállásban, jövedelemszerzési céllal hosszabb távú gazdálkodásra rendezkednek be. Az irányítás a család kezében összpontosul, a földtőke és az eszközállomány zöme saját tulajdonú, továbbá a gazdálkodást több generáción keresztül öröklődő életformának tekintik. A gazdaságok többségében jelentős föld-, munka- vagy eszközbérleményt, illetve szolgáltatást vesznek igénybe.

A megyében a 2007-es és 2008-as évben végzett empirikus kutatások segítségével átfogó *helyzetelemzést* készítettünk, amely rámutat a gazdálkodás körülményeire. A gazdálkodást alapvetően befolyásoló *külső tényezőket*, *működési kereteket*, mind a *belső motivációkat* vizsgáltuk. Előbbit kérdőíves vizsgálatok segítségével, utóbbit a gazdálkodókkal készített személyes eszmecserék, beszélgetések, interjúk alapján. A kutatásban a következő kérdésekre kerestük a választ: Milyenek a *gazdálkodás körülményei* a megyében? Mi befolyásolja leginkább a *gazdálkodás eredményességét*? Hogyan, *milyen forrásokból fejlesztik*, illetve bővítik a gazdaságukat? Hogyan látják a gazdálkodók a jövőjüket, milyen alapvető céljaik vannak? A gazdálkodás körülményeit vizsgáló empirikus kutatásban számos, statisztikailag igazolható összefüggést találtunk, de legalább ennyire értékesek voltak az egyéni beszélgetések alkalmával szerzett háttér-információk is.

A kérdőíves vizsgálatba bevont személyek száma összesen 226 fő volt, amelyből kettőszáz fő válaszai voltak kiértékelhetőek. A megye 82 településéből 61-et érintettek a vizsgálatok (1. ábra).

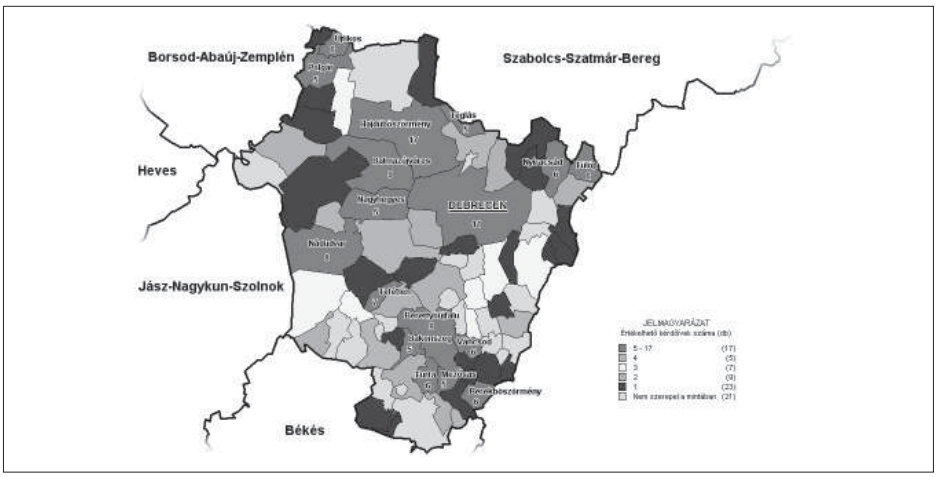
A *korcsoportonkénti megoszlás*t tekintve a minta nagy homogenitást mutat. A legfiatalabb válaszadó 21 éves, a legidősebb 78 éves. Az elemzésbe vont válaszadóknak több mint 60 százaléka a 35–55 év közötti korcsoportba sorolható. Ez az eloszlás kedvező képet mutat, azonban a 30 év alattiak aránya mindössze 5,5 százalék, ami a jövőt illetően borúlátásra adhat okot, s alátámasztja azt a feltételezést, hogy *a gazdálkodás mint életforma nem túl vonzó a fiatalabb korosztály szemében, társadalmi presztízse alacsony*. Az egyéni gazdaságok korösszetételével kapcsolatban elmondható, hogy az országos tendenciával megegyező elöregedés Hajdú-Bihar megyében hatványozottan igaz (*Hablicsek – Pákozdi, 2004; Kovács, 2008*).

A felmérésbe vont gazdálkodók *81,5 százaléka férfi* (országosan: 86%), és *mindössze 18,5 százaléka nő* (országosan: 14%). Ez arra is enged következtetni, hogy a nők körében a gazdálkodói életforma bár jelen van, de csak ritkán vezetik maguk a gazdaságokat. Legtöbbször kisegítők vagy alkalmazottak.

A *gazdálkodás működési idejét* tekintve a válaszadók 66 százaléka több mint 10 éve

1. ábra

Az értékelhető kérdőívek területi megoszlása, 2008

Forrás: Nagyné, 2009a

foglalkozik élethivatásszerűen gazdálkodással. Az öt- és tízéves időintervallumba sorolható válaszadók száma 24,5 százalék, ami összességében megfelelő alapot nyújt a vélemény- és reagálásvizsgálat tárgyát képező kérdések értékeléséhez.

A gazdaságok *zömében* – 51,5 százalékban – *növénytermeléssel foglalkoztak*, míg a vegyes gazdálkodást folytatók 37 százalékot, az állattenyésztéssel foglalkozók 11,5 százalékot tettek ki.

A *gazdálkodók iskolai végzettsége* alapján szakirányú szakközépiskolai végzettséggel a válaszadók 34,5 százaléka, szakirányú felsőfokú végzettséggel 29 százaléka, míg alapfokú végzettséggel 13 százaléka rendelkezett.

A *gazdálkodók* túlnyomó részét a főfoglalkozású gazdálkodók tették ki (57 százalék), a munkaidőn túl mezőgazdasági termelést végzők csoportja 17 százalékos, a részfoglalkozásúak 10,5 százalékos részaránnyal szerepeltek.

AZ IGÉNYBE VETT SZOLGÁLTATÁSOK

A családi gazdaságok a szolgáltatásoknak két nagy csoportját vehetik igénybe, egyrészt a *közvetlenül a növénytermeléshez, állattartáshoz kapcsolódó bérmunkát és szaktanácsadást*, másrészt a más ágazatokhoz tartozó gazdasági szervezetek által is igénybe vett *üzleti szolgáltatásokat* (szállítmányozás, raktározás, pályázatírás és az egyéb gazdasági szolgáltatások).

A különböző céllal igénybe vett *bérmunka* kifejezetten alacsony a vizsgálati mintában, és a válaszadóknak összesen 11%-a végez mezőgazdasági szolgáltatást. Kutatásunkban tapasztaltuk, hogy a gazdálkodók a termelési tevékenységekben önellátásra törekednek, míg az önszerveződési és együttműködési hajlandóság kifejezetten alacsonynak bizonyult. A motiváltság hiánya bizalmatlanságra és információhiányra vezethető vissza.

A jól jövedelmező, *hosszú távú versenyképességű* gazdálkodás zálogaként értelmezték az adminisztrációhoz, piachoz és a technológiához köthető információkat nyújtó szaktanácsadást (*Baros et al., 2007*).

Arra a kérdésre, hogy *„Igénybe veszi-e szaktanácsadó/falugazdász segítségét munkája során?”,* a válaszadók 90 százaléka nyilatkozta, hogy igényli, ezen belül 62 százalékban gyakran, 28 százalékban esetenként a szaktanácsadói segítséget. A szaktanácsadásban a támogatási lehetőségekkel kapcsolatos tanácsadás szerepel leggyakrabban (64,2%) (2. ábra).

A termelést közvetlenül segítő szaktanácsadásra *kisebb igény* mutatkozott, mint a működési kereteket biztosító *jogi, pénzügyi és adminisztratív jellegű információkra, tanácsokra*. Ez azt feltételezi, hogy *a gazdálkodók szakmai tapasztalatai elegendőek az eredményes gazdálkodáshoz*.

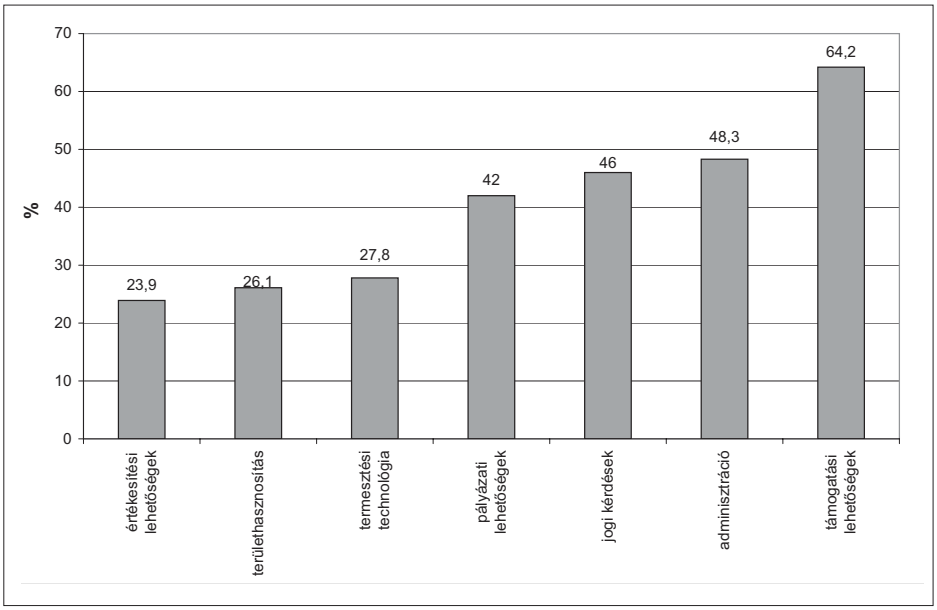
Az életkor előrehaladtával nőtt az igény a szaktanácsadó/falugazdász munkája iránt.

További összefüggéseket is vizsgáltunk, de sem *a gazdálkodás időtartama*, sem *az iskolai végzettség*, sem pedig *a vállalkozási forma nem befolyásolta* igazolható módon *a válaszokat* (*Nagyné, 2009a*).

A gazdálkodók körében a televízió a *legfontosabb információforrás*, amit a rádió követ, majd az internet. Ez utóbbi térhódítása pozitív jelenség, nem árt azonban azzal is számolni, hogy a világhálón megjelenő információk, szakcikkek sok esetben szakmai kontroll nélkül kerülnek fel. Kivételt képeznek ez alól az egyes szakminisztériumok és hivatalok honlapjai, amelyek látogatottsága igen nagy. A megfelelő „szűrővel” rendelkező *nyomtatott sajtó sajnos erőteljesen visszaszorult*. A *szaklapok* olvasottsága, melyben tudományos igényességgel megírt, számos hasznos tanulmány jelenik meg, az említések gyakoriságát tekintve csak a harmadik helyet

2. ábra

A szaktanácsadás iránti igények megoszlása az érvényes válaszok százalékában

Forrás: Nagyné, 2009a

foglalja el. Tapasztalható, hogy a falugazdász hálózat szerepe igen nagy.

A gazdaságok jövőjét alapvetően befolyásolják a hitelek és pályázatok. Az európai uniós pályázatokat zömében előnyösebbnek tartják (62 százalék). A támogatási pályázatok hiánya elsősorban azoknál a gazdaságoknál jelentkezett, ahol nem érezték szükségét vagy rossz tapasztalatokkal rendelkeztek.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Baros Z. – Boros G. – Szabóné Pap H. – Szabó L. – Szűcs I. (2007): A szaktanácsadók szerepe a gazdálkodók segítésében az energianövények termesztése kapcsán. In: A direktértékesítés jövője és lehetőségei az átalakuló mezőgazdasági piacokon című R.E.N.E. konferencia. Mosonmagyaróvár, 2007. február 14-16. CD-ROM kötete – (2) Hablicsek L. – Pákozdi I. (2004): Az elöregedõ társadalom szociális kihívásai. Esély. 2004/3. – (1) Koncz G. – Nagyné Demeter D. (2010): A szolgáltató szektor jelenléte és jelentősége a Gyöngyösi kistérség falvaiban. In: Birtokpolitika – Földkérdés – Vidékfejlesztés c. országos konferencia előadásainak összefoglaló kötete. NYME Geoinformatikai Kar, Székesfehérvár, 125-128. pp. – (4) Kovács T. (2008): Gazdaportrék. Agroinform Kiadó, Budapest, 128 p. – (5) Nagyné Demeter D. (2009a): Jövedelemtermelés és felhasználás a családi gazdaságokban. In: Baranyi B. – Nagy J. (szerk.): Tanulmányok az agrár- és a regionális tudományok köréből az Észak-alföldi régióban. DE AMTC–MTA RKK, Debrecen, 109-122. pp. – (6) Nagyné Demeter D. (2009b): Egymással vagy egymás mellett? A falu, 2009/4. 25-29. pp. – (7) Nagyné Demeter, D. (2010): The situation of horticultural family farms in Hajdú-Bihar County. International Journal of Horticultural Science 16.(1) 105-109. pp.

TARTALOM

Mezőszentgyörgyi Dávid: Tisztelt Olvasó! 3
Köszönet Csete Lászlónak 4

TANULMÁNY

Popp József – Papp Gergely – Kovács Máté – Potori Norbert:
KAP 2014–2020: a közvetlen támogatások javasolt új rendszerének hatásvizsgálata Magyarországon 6

Jámbor Attila: Magyar érdekek a közös agrárpolitika jövőjében 18

Pálvölgyi Tamás – Csete Mária: A magyarországi természeti erőforrások állapota és fenntartható hasznosításukat befolyásoló tényezők 26

Nagyné Demeter Dóra – Koncz Gábor: Szolgáltatások igénybevétele a hajdúsági családi gazdaságokban 44

Tóth József: A tudás alkalmazása a magyarországi szőlőtermelésben és borászatban (Egy empirikus felmérés tapasztalatai) 49

Zörög Zoltán – Csomós Tamás: Integrált információs rendszerek a mezőgazdasági vállalkozásokban 58

VITA

Lakner Zoltán: Túl sok agrárszakembert képzünk? 66

Gazdag László: A korszerű agrárgazdaság alapja a tudomány 75

SZEMLE

Kozák János: A világ kacsahústermelése és -piaca 79

Pénzes Anett – Kacz Károly: A jégkárbiztosítás szerepe a mezőgazdasági kockázatok kezelésében 87

Summary 94
Contents 98